

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО
МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ**

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-
ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ**

**THEORETICAL ASPECTS OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM
OF THE ENTERPRISE INNOVATIVE DEVELOPMENT**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем інноваційного розвитку підприємств та особливостей проходження цих процесів у сучасних умовах.

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблем инновационного развития предприятия и особенностей прохождения этих процессов в современных условиях.

Summary. The article deals with the problems of the enterprise innovative development and peculiarities of this process under present-day conditions.

Інноваційну економіку пов'язують з високим рівням розвитку освіти та науки, розвитком науково-дослідних робіт і конструкторських розробок, які мають сприятливе економічне середовище для реалізації.

Основними ознаками економіки інноваційного типу є стрімкий розвиток галузей виробництва наукоємної продукції, відсутність циклічності економічного розвитку, високий внутрішній попит, стабільні типи економічного зростання, широка інтелектуалізація виробництва.

Основоположником теорії інновацій вважають Й. Шумпетера, який на початку ХХ століття, працюючи над проблемами економічного розвитку, вивів визначення інновацій, тим самим завершивши теорії К. Маркса, М. Туган-Барановського та М. Кондратьєва.

У подальшому, в міру розвитку економіки, питання пов'язані з сутністю інновацій продовжували обговорювати Гринев Б.В., Гусев В.А., Ілляшенко С.М, Кулагін А.С., Пампура О.Б., Стадник В.В., Яковец Ю.В. та інші.

Слід зазначити, що сьогодні, не дивлячись на значну кількість праць недостатньо уваги приділяється організаційно-економічному механізму інноваційного розвитку підприємства. А це питання є досить актуальним, тому що при побудові інноваційного розвитку України необхідно чітко визначити, які відносини між економічними суб'єктами можуть виникнути і як правильно їх будувати аби вони були взаємовигідними для всіх учасників.

У зв'язку з тим, що розвинені країни живуть за правилами інноваційної економіки та враховуючи необхідність створення економіки такого типу розвитку і в Україні важливого значення набуває активізація інноваційної діяльності, оскільки без цього неможливо здійснити прогресивні структурні зрушення в країні, суттєво оновити реальний сектор і загалом забезпечити сталий соціально-економічний розвиток держави, тому метою статті є дослідження організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку підприємства.

Розвиток інноваційних процесів є важливим показником економічного стану країни здатності членів суспільства до дійсних ринкових перетворень за рахунок створення, впровадження, поширення та практичного використання нової техніки та технологій, нової продукції, послуг і сировини, сучасних методів організації виробництва.

У цілому інноваційні та виробничі процеси мають деякі відмінності, які роблять завдання їх сумісності досить важким. Це ускладнюється тим, що інновації нерідко вступають у суперечності зі станом виробничої системи в цілому, що призводить до додаткового напруження. Для ліквідації виникаючих суперечностей необхідний спеціальний організаційно-економічний механізм, спрямований на інтенсифікацію інноваційного розвитку підприємств.

Проведенні дослідження дозволили дійти висновку, що при формуванні такого механізму необхідно враховувати наступні особливості:

– причинно-наслідкові зв'язки, з одного боку, між підприємствами та галузями всередині держави, а з іншого, – держави з світовою системою. Це завдання особливо актуальне сьогодні, в період інтеграції економіки України до світового ринкового господарства, участі у міжнародному розподілі праці;

- національну специфіку відтворювального циклу. Сюди відносяться такі питання, як національні традиції і спеціалізація в окремих виробництвах, селективність науково-технічної політики розвинених країн, можливості власного науково-технічного потенціалу, особливості інвестиційної політики країни, потреби в імпорті науково-технічних досягнень та можливості його реалізації;
- своєрідність процесу впровадження, який є результатом наукових та виробничих операцій та процедур;
- можливість та необхідність заміни старих засобів праці та предметів праці, технологічних процесів та видів продукції;
- необхідність забезпечення періодичного перетворення виробництва на основі нових технологій;
- прискорення темпів морального старіння і формування на цій основі науково-технічного прогресу;
- необхідність виникнення зацікавленості виробничих підприємств в освоєнні новітніх досягнень науки і техніки, основаних на науково-технічних принципах;
- потреби суспільства у підтриманні високого наукового рівня фундаментальних та прикладних досліджень, які є основою для використання нових технічних рішень при створенні техніки і технологій;
- важливість забезпечення єдності економічних інтересів суспільства, колективу та окремого працівника.

Організаційно-економічний механізм інноваційного розвитку підприємств повинен включати усі функції – організацію, планування, координацію, регулювання і контроль. До елементів організаційно-економічного механізму відносяться: організаційний, правовий, соціально-психологічний та економічний механізми. Кожний із них має своє призначення, використовує специфічні методи і по-різному впливає на кінцевий результат [1].

Організаційний механізм забезпечує процес впровадження відповідними нормативами та визначає порядок взаємодії підприємств і організацій, а також їх підрозділів, що беруть участь в інноваційному процесі. Він спрямований на здійснення послідовного виконання робіт, формування відповідних організаційних структур, в рамках яких здійснюється інноваційна діяльність. При цьому потрібна координація діяльності усіх учасників інноваційних процесів та збалансованості матеріальних і трудових ресурсів.

Удосконалення організаційного механізму напряму пов'язане і з якісними перетвореннями у питаннях державної політики і державного втручання в інноваційну сферу. Сучасний ринок технічно розвинених країн є спілкою приватних, державних і суспільних підприємств та організацій.

Державне втручання розповсюджується здебільшого на вирішення проблем підтримання високоєфективного функціонування ринку, пов'язаних з соціальним забезпеченням, освітою та професійною підготовкою населення, зі створенням та підтримкою капіталомісткої транспортної та інформаційної інфраструктури, із забезпеченням прогресивних технологічних зрушень в економіці. Останній проблемі в технічно розвинених країнах приділяється особлива увага.

Науково-технічна політика визначає основні цілі, форми та методи діяльності держави у науково-технічній сфері. Науково-технічна діяльність охоплює фундаментальні та прикладні наукові дослідження, а також доведення її результатів до стадії практичного використання [2]. Держава покликана створювати сучасну інфраструктуру науки і готувати науково-технічні кадри, надавати державне фінансування та пріоритетне матеріально-технічне забезпечення фундаментальних досліджень, довготермінових державних науково-технічних програм, підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

Держава також веде статистику у науково-технічній сфері, забезпечує створення ринку науково-технічної продукції, оцінює науково-технічний рівень досліджень, нових технологій і техніки, проводить експертизу науково-технічних проектів, налагоджує науково-технічне співробітництво з іншими державами [3].

Функції з реалізації державної науково-технічної політики виконують органи державного управління і недержавні структури, які у сукупності можна поділити на п'ять рівнів:

- 1 – Верховна Рада України;
- 2 – Кабінет Міністрів України;
- 3 – міністерства, відомства та інші центральні органи управління;
- 4 – місцеві органи державної влади й управління;
- 5 – організації, установи та підприємства, що беруть участь у впровадженні науково-технічної політики.

Верховна Рада України визначає головні цілі, напрями та правові основи діяльності у науково-технічній сфері, обсяги бюджетного фінансування наукових досліджень, відрахувань бюджетних коштів до Державного фонду фундаментальних досліджень, Державного інноваційного фонду та розміри державного резерву матеріально-технічних і сировинних ресурсів для забезпечення науково-технічної діяльності, затверджує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, перелік національних програм та обсяги фінансування кожної із них; створює систему кредитно-фінансових, податкових та митних регуляторів у науково-технічній політиці.

Кабінет Міністрів України веде розподіл коштів бюджету, призначених для фінансування наукових досліджень, використання Державного інноваційного фонду та інших державних фондів, організовує розробки національних та державних науково-технічних програм, створює механізм їхньої реалізації, контролює організацію і виконання робіт щодо створення сучасної інфраструктури науково-технічної діяльності, визначає порядок формування і використання для цього позабюджетних фондів, розробляє економічні, правові та організаційні механізми стимулювання НТП, укладає міжнародні угоди у сфері науково-технічного співробітництва.

Міністерства та відомства проводять науково-технічну політику у підпорядкованій галузі. Центральними органами державного управління України, що виконують функції управління розвитком науки і техніки, є Міністерство економіки (зведений відділ економічних реформ та науково-технічної політики) і Міністерство у справах науки і технологій. До організаційних структур, які беруть участь у проведенні державної науково-технічної політики, належать сертифікаційні служби, організації науково-технічної експертизи, інформації, республіканські та місцеві інноваційні фонди. Їхня діяльність спрямована на підтримку науково-технічної сфери.

Науково-технічну діяльність загальнодержавного значення фінансують з бюджету та державних позабюджетних фондів. Для фінансування та матеріально-технічної підтримки заходів щодо забезпечення розвитку і використання досягнень науки і техніки в Україні дотримується Державний інноваційний фонд. Інші види науково-технічної діяльності впроваджують з власних та залучених коштів усіх суб'єктів науково-технічної сфери.

Пряме державне регулювання науково-технічної діяльності проводять за допомогою таких форм і методів: визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки, формування і реалізація національних, державних та міждержавних науково-технічних програм, формування і розміщення державного замовлення, бюджетне фінансування певних видів науково-технічної діяльності, проведення державної науково-технічної експертизи, створення системи науково-технічної інформації, ведення патентно-ліцензійної діяльності, проведення метрології, стандартизації та сертифікації продукції у науково-технічній сфері, формування та заохочення науково-технічних кадрів [4].

Пріоритетні напрями науки і техніки на підставі комплексного прогнозу соціально-економічного та науково-технічного розвитку держави визначає Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів. Прогнозування забезпечують державні інституції: головні інститути міністерств і відомств разом з інститутами НАН України.

Державні органи та наукові організації розробляють відповідну концепцію з визначенням цілей, очікуваних економічних та соціальних результатів структурних змін у виробництві та обґрунтовують потрібні для цього ресурси.

Державні науково-технічні програми є головними засобами реалізації національних програм та пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. Їх формують і реалізують на підставі цільових проектів і розробок, відібраних на конкурсних засадах. Щодо кожної з державних науково-технічних програм Уряд України визначає орган управління, відповідальний за розвиток і реалізацію програми, призначає керівників програми, надає їм потрібні повноваження, зокрема право розпорядження ресурсами.

Для вирішення важливих завдань у галузі науково-технічної діяльності введено державне замовлення, яке забезпечують фінансуванням та підтримують матеріально-технічними ресурсами.

Державна науково-технічна експертиза проводиться з метою забезпечення наукової обґрунтованості та змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, відповідних науково-технічних програм та проектів, визначення соціально-економічних та екологічних наслідків інноваційної діяльності, аналізу ефективності використання науково-технічного потенціалу.

Важливою формою державного регулювання інноваційних процесів є створення і функціонування системи науково-технічної інформації, до якої входять територіальні мережі центрів первинного збору й опрацювання усіх видів науково-технічних даних, державні центри, наукові бібліотеки [5].

Патентно-ліцензійна діяльність забезпечує регулювання всього комплексу правових і економічних відносин, пов'язаних зі створенням, захистом і використанням інтелектуальної власності.

Держава також регулює наукову технічну діяльність шляхом впровадження державного нагляду за дотриманням стандартів, норм і правил. Цю функцію виконує Державний комітет України зі стандартизації, метрології і сертифікації і його територіальні органи.

Дослідження доводить, що незважаючи на існування такого широкого переліку державних установ та організацій, що охоплюють різноманітні сторони науково-технічної діяльності, потрібно зазначити необхідність досягнення узгодженості та взаємодії між окремими суб'єктами інноваційних процесів та спрямованості на можливість впровадження науково-технічних досягнень на рівні підприємств та організацій. Важливим напрямом на шляху досягнення цих завдань є формування ефективного правового механізму регулювання інноваційної діяльності.

Правовий механізм покликаний сформувати єдину систему нормативних актів, які визначають права та обов'язки усіх учасників процесу впровадження науково-технічних досягнень. Об'єктом цього механізму є фіксування порядку і норм поведінки учасників у постійно змінюваних ситуаціях. Іншими словами, правовий механізм повинен увести в практику відповідну систему заходів пов'язаних з інноваціями. При цьому важливу роль відіграє також вирішення питань типізації, уніфікації та стандартизації операцій при здійсненні інноваційних процесів.

Процес формування правового механізму складний та довгий, при цьому необхідні зусилля спеціалістів різних напрямів, у тому числі юристів, економістів, інженерів та соціологів.

На сьогодні в Україні відсутній дійовий правовий механізм підтримки, захисту та розвитку малого підприємництва, яке, як свідчить світовий досвід, активно бере участь в інноваційних процесах.

Необхідно суттєво розширити спектр економічних стимулів науково-технічного розвитку з урахуванням досвіду розвинених країн, передбачити відповідні доповнення та зміни в існуюче законодавство, що регулює інноваційні процеси в Україні.

Соціально-психологічний механізм сприяє формуванню емоційного клімату при проходженні інноваційних процесів, вихованню відповідальності та народногосподарського підходу до вирішення завдань науково-технічного прогресу. Цей механізм використовує методи, які впливають на моральні мотиви окремого працівника та колективу в цілому.

Наступним елементом організаційно-економічного механізму є економічний механізм. Він, по-перше, регулює економічні взаємовідносини між підприємствами та галузями у напрямку досягнення поставлених цілей в області науково-технічного прогресу; по-друге, забезпечує господарську самостійність виробничих ланок під час впровадження нової техніки та технології; по-третє, компенсує підвищені витрати в процесі реалізації інновацій.

Та в сучасних кризових умовах підприємства мають обмежені можливості фінансування інноваційної діяльності. До недоліків фінансування відносяться малі обсяги грошових фондів, відсутність фондів виробничого ризику, недостатність компенсування підвищених витрат на інновації, неможливість здійснення заходів по освоєнню інновацій на засадах використання усіх форм забезпечення (бюджетного, власних коштів, банківського забезпечення).

Потрібно зазначити, що технологічна база підприємства застаріла, виробництво є енергомістким та ресурсомістким, продукція – неконкурентоспроможною. Подальший спад виробництва обумовлений об'єктивно, тому що попит на продукцію скорочується, а витрати зростають. Допомогти цим підприємствам можливо єдиним способом – забезпечуючи фінансову стабільність та сприятливий інвестиційний клімат.

В економічно розвинених країнах фінансово-кредитна система виступає основним засобом для перетворення науково-технічних досягнень в органічну необхідність виробництва. В залежності від ієрархії цілей формується структура і пріоритетність виділення фінансових коштів.

Виділяють наступні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств:

- власні кошти підприємств;
- фонд розвитку підприємств;
- амортизаційний фонд;
- залучені кошти;
- кошти акціонерів-засновників;
- кошти, одержані від додаткових емісій акцій;
- бюджетні кошти;
- позикові кошти;
- банківські кредити;
- кошти, одержані від випуску облігацій;
- кошти від лізингової діяльності;
- венчурний капітал.

За даними Державного комітету статистики України найбільш значним джерелом фінансування інноваційної діяльності в промисловості виступали власні кошти підприємств (69,3 %). Така тенденція зберігається протягом останніх років.

Власні кошти підприємств, що спрямовуються на фінансування інноваційних процесів, формуються, як правило, на базі одержуваного прибутку. Їх звичайно недостатньо для базового переозброєння виробництва.

Залучені кошти можуть включати кошти акціонерів-засновників при створенні акціонерних товариств; кошти, одержані від розміщення на фондовому ринку нових випусків акцій; а також кошти, одержані від іноземних і вітчизняних інвесторів та фінансування з державного бюджету.

Але використання цих джерел також обмежене й обумовлено інвестиційною політикою держави та іншими законодавчими актами. Перетворення підприємств в акціонерні товариства, на жаль, не призводить до появи достатніх грошових коштів, як свідчить практика подібних перетворень.

Бюджетна форма фінансового забезпечення використовується для вирішення національних, міжгалузевих інновацій. Фінансові кошти, що надходять на підприємство "зверху", спрямовані для вирішення проблем, які в багатьох випадках не торкаються інтересів підприємств у довгостроковому науково-технічному розвитку. Бюджетна форма забезпечення безпосередньо пов'язана з інвестиційною політикою, що здійснюється на національному рівні.

Позикові кошти включають банківські кредити (в першу чергу довгостроковий та середньостроковий інвестиційний кредит); позикові кошти, одержані від розміщення на біржовому та небіржовому фондовому ринках спеціально випущених облігацій підприємства; комерційний кредит постачальників матеріальних ресурсів (запасів сировини, напівфабрикатів, комплектуючих виробів та ін.); лізинг спеціально замовленого обладнання з відтермінованим викупом його після того, як воно буде поставлене, з дозволом протягом певного часу використовувати його на умовах оренди.

Але підприємства рідко використовують кредити й інші позикові кошти. Існуюча кредитна політика держави також має низку недоліків і не дозволяє на рівні конкретних підприємств активізувати інноваційні процеси. Однією із основних причин такого положення є високий рівень кредитних ставок. Використання лізингу, як інструмента залучення фінансових коштів, залежить передусім від якості продукції та наявності конкуренції.

Отже, можна зробити висновки, що підприємства на сьогодні значно обмежені у фінансуванні інноваційної діяльності. Разом з тим, на наш погляд, у підприємств є перспективи. Мова передусім йде про амортизаційну політику підприємств, спрямовану на формування амортизаційного фонду, як джерела науково-технічного розвитку підприємств. В економічно розвинених країнах норми амортизації виконують функцію створення умов прискорення обігу основного капіталу і є стимулом для підприємств, які проводять активну політику технічного оновлення.

Прискорений метод нарахування амортизації дозволяє в перші роки роботи списувати великі суми в рамках амортизаційних відрахувань, що зменшує податок і дозволяє підприємству зекономити деяку частину грошових засобів. Останнє особливо важливо для підприємств які тільки що почали свою діяльність. Крім того, прискорена амортизація дозволяє найшвидшим шляхом відновлювати кошти, затрачені на придбання основних засобів. Цей факт має особливе значення сьогодні, коли науково-технічний прогрес все швидше впроваджується в наше життя і приносить нове обладнання і високо ефективні технології.

У результаті використання прискореної амортизації підприємства мають можливість одержати додаткові грошові кошти, які стають додатковим фінансовим джерелом для активної інноваційної діяльності та виступають фінансовим активом, який не залежить від стану ринку позикового капіталу. Це має важливе значення для підприємств, оскільки зменшує співвідношення позикового капіталу до власного, підвищує ліквідність підприємства.

З урахуванням досвіду зарубіжних країн та наукових праць іноземних та вітчизняних вчених пропонуємо механізм, що забезпечує цільове застосування амортизаційного фонду (рис. 1). На початковому етапі централізації амортизаційних відрахувань може бути перенесення їх після надходження виручки від реалізації продукції (послуг) з розрахункового рахунку на окремий рахунок у банку, що обслуговує підприємство.

Подальший розвиток системи централізації відбувається у створенні інвестиційного банку, який акумулює кошти всіх підприємств, з відкриттям окремих рахунків підприємств. Таким чином, інвестиційний банк бере на себе функції централізованого амортизаційного фонду окремого підприємства, тобто ми маємо амортизаційний фонд, в якому накопичуються грошові кошти підприємств і який є одним із елементів організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку підприємства. Використання цих коштів цільовим способом може бути контрольовано за документами, які показують напрями їх витрат підприємством. На акумулюючі у фонді кошти повинен нараховуватись банківський відсоток, що знівелює вплив інфляції.

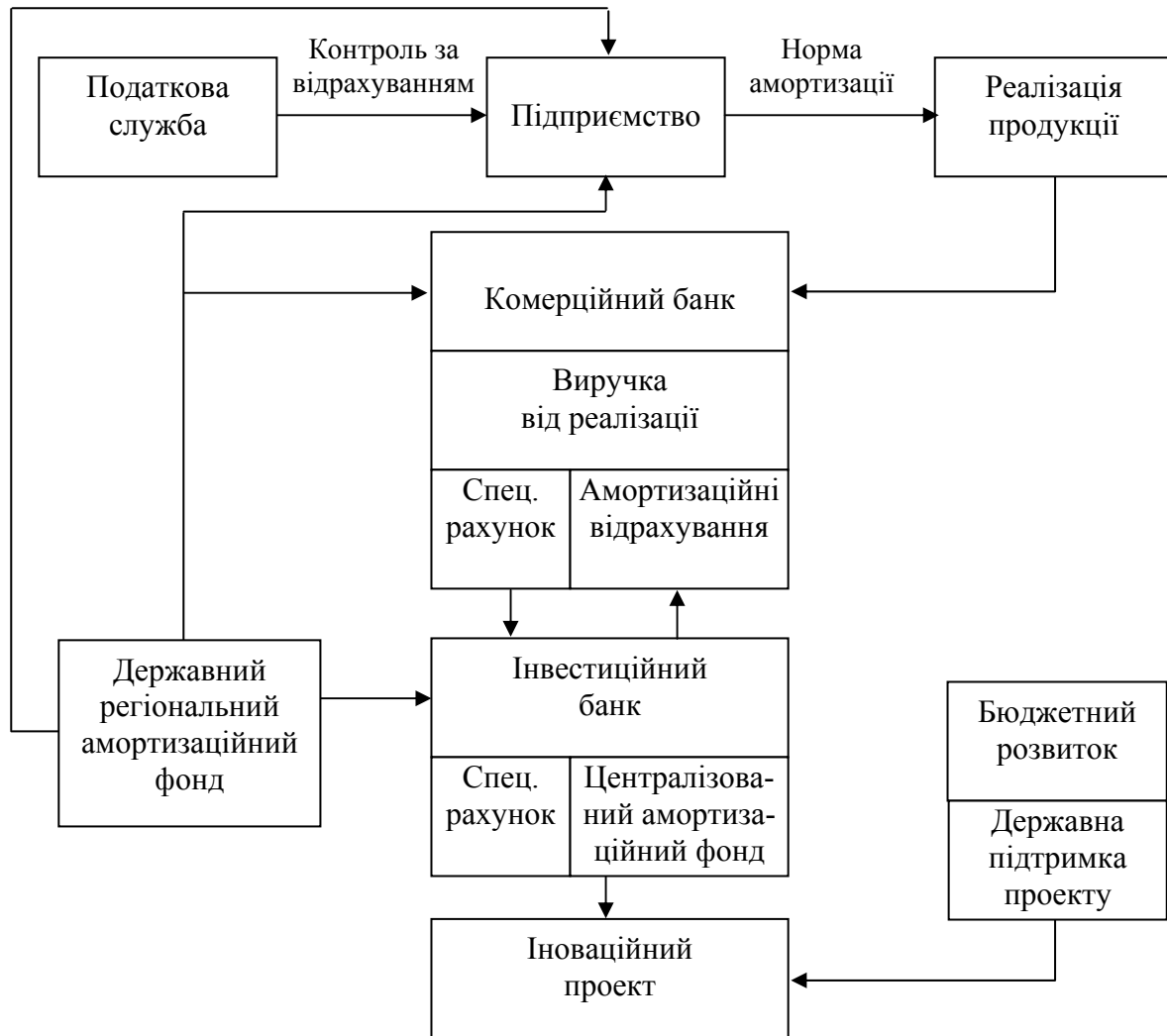

Рисунок 1 – Механізм забезпечення цільового застосування амортизаційного фонду

У результаті система амортизації одержує прозорість для контролю за нарахуванням, своєчасним перерахунком і використанням цільових коштів.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що розгляд основних елементів організаційно-економічного механізму впровадження інноваційних процесів свідчить про наявність недоліків та необхідність їх усунення. Одним із основних напрямів удосконалення організаційно-економічного механізму є забезпечення функціональними законодавчими актами, спрямованими на стимулювання розвитку науки і техніки, широкого впровадження їх досягнень у виробництво за допомогою податкових, фінансово-кредитних, цінових та інших важелів розвитку.

Література

1. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М.: Эконом-ключ, 1993. – Т. II. – 300 с.
2. Туган-Барановский М.И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризиса сов / [избранное] / Туган-Барановский М.И. – М.: Наука, 1997. – 574-590 с.
3. Маркс К. Капитал. Критика политической экономики / [предисл. Энгельса Ф.] / Маркс К. – Т. III. – М.: Госполитиздат, 1963. – 908-920 с.
4. Когуратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры / Н.Д. Когуратьев, Д.Н. Опарин. – М., 1928. – 460 с.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Шумпетер Й. – М.: Прогресс, 1982.
6. Гринов Б.В. Инноватика / Б.В. Гринов, В.А. Гусев. – Х.: Институт монокристаллов, 2004. – 260 с.
7. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного экономического развития / Глазьев С.Ю. – М.: Владар, 1993. – 240 с.